

Machiavelli's lessen voor populisten

maandag 26 augustus 2019, 13:00, Harald Hendrix

De populistische proefballon van de Italiaanse regering is dan toch met veel spektakel geklapt, zoals al vanaf de installatie 14 maanden geleden van dit onwaarschijnlijke kabinet Conte/Di Maio/Salvini alom werd verwacht. Maar daarmee is het antisysteem experiment in de Italiaanse politiek nog zeker niet ten einde. Wel zal dit een nieuwe fase ingaan, die niet minder baanbrekend belooft te worden en misschien nog wel meer dan de nu afgesloten aanloop geschiedenis zal gaan schrijven. Want in plaats van een coalitie tussen partijen die elkaar uitsluitend omarmden vanwege hun afkeer van het bestaande bestel, zullen zij nu afzonderlijk verder moeten in een coalitie met heel andere partijen die de bestaande orde juist belichamen. Of dit wel of niet gebeurt door middel van nieuwe verkiezingen is van veel minder gewicht dan het simpele feit dat het politieke landschap in Rome fundamenteel is gewijzigd.

De opzienbare regeringsverklaring van Giuseppe Conte liet hierover geen enkele twijfel bestaan. Door zijn vicepremier Salvini publiekelijk de oren te wassen op een wijze die nog lang zal nagalmen, eiste de marionet-premier niet alleen voor zichzelf -- eindelijk -- een voorttrekkersrol op. Hij bevestigde ook voor het oog van de wereld dat een coalitie tussen partijen die besturen verwarren met campagne voeren en daardoor elkaar niets gunnen, tot mislukken gedoemd is. Niet zozeer door externe druk -- van de oppositiepartijen, of van de Europese partners -- als wel door een te diep onderling wantrouwen.

De breuk tussen de Lega en de Vijfsterrenbeweging is dan ook dermate heftig dat tot voor kort ondenkbaar geachte scenario's dichterbij komen, zoals de eerste onderhandelingsbesprekingen na de val van de regering duidelijk maken. Juist doordat de frustratie van de Vijfsterrenbeweging over Salvini's solisme zo groot is -- net als overigens diens afkeer van wat hij ervaart als permanente blokkeerpolitiek van zijn collega ministers -- komt een andere misschien net iets minder onwaarschijnlijke coalitiepartner in zicht. Maar ook een mogelijk verbond met de sociaaldemocraten blijft een door antisysteem denken gedomineerde coalitie. Di Maio kan immers rekenen op meer dan het dubbele van de volksvertegenwoordigers dan de socialisten van Zingaretti en Renzi. De absolute programma-eis van een halvering van het aantal parlementariërs moet dit voor iedereen duidelijk maken.

Een vergelijkbaar scenario tekent zich af wanneer de gesprekken tussen de Vijfsterrenbeweging en de sociaaldemocraten niet leiden tot een radicaal andere coalitie binnen de bestaande legislatuur en er nieuwe verkiezingen onontkomelijk worden. Naar verwachting leidt dat tot een stuivertje wisselen tussen Di Maio's Vijfsterrenbeweging en de Lega van Salvini, die volgens de peilingen iets van 35% van het electoraat zal weten te mobiliseren. Dat is nog steeds geen absolute meerderheid, ook al droomt Salvini van niets anders. Een coalitie met andere partijen op rechts ligt dan voor de hand, niet alleen met een paar extreemrechtse minifracties maar ook met wat over is van Berlusconi's Forza Italia. Dan is er opnieuw sprake van een samenwerking tussen partijen die wel of niet de bestaande orde respecteren, en zullen compromissen onvermijdelijk zijn.

Hoe belangrijk in de huidige situatie de bereidheid tot het sluiten en naleven van compromissen wel niet is blijkt uit de memorabele woorden die Conte's regeringsverklaring hieraan wijdde. Dat een leider van een antisysteem coalitie een warm pleidooi houdt voor het respecteren van de regels die onze parlementaire democratie bepalen en waarborgen is al opmerkelijk. Ongekend is dat een minister-president zijn vicepremier uitvoerig publiekelijk onderuit haalt omdat deze in zijn solisme en permanent campagnevoeren louter zijn eigen beleidsprioriteiten behartigt, zonder zich te bekommeren over de vraag of deze wel te bekostigen zijn of kunnen rekenen op de steun van zijn coalitiepartner.

De scherpe aanval op Salvini maakt duidelijk dat Conte's regeringsverklaring in sterke mate stoelt op de onvrede van Di Maio en de zijnen met het optreden van de leider van de Lega, die hen eigenlijk voortdurend in de schaduw stelde en dreigde te overvleugelen. Maar het is dan wel een door deze harde ervaring gelouterde Vijfsterrenbeweging die hier aan het woord is. De lessen die geleerd zijn -- zo suggereren de woorden van premier Conte die bepaald als een college zijn op te vatten -- gaan over de spelregels van de parlementaire democratie, over compromissen die nodig zijn om coalitieregeringen tot een succes te maken. En ze gaan over de snoeiharde realiteit van winnaars en verliezers in de politiek. Want dat Salvini's beslissing om de eigen regering te laten vallen nu als een boemerang terugkomt, is een schoolvoorbeeld van een politieke blunder zoals door iemand als Machiavelli uitvoerig is behandeld. Wanneer de Vijfsterrenbeweging nu laat zien niet in de kuil van Salvini te vallen, maar ervoor te zorgen dat hij er zelf in belandt is dat een opmerkelijke ontwikkeling: een antisysteem partij leert door vallen en opstaan -- en misschien door het lezen van Machiavelli -- hoe ze binnen het systeem successen kunnen behalen.

Prof.dr. Harald Hendrix is als hoogleraar Italiaans verbonden aan de Universiteit Utrecht

1. Deze bijdrage stond in

- > De Hofvijver van 26 augustus 2019